

bygning. Her fremgår det ikke umiddelbart, om tabellen både dækker selektiv støtte og skibsværfternes muligheder for at anvende mere generelle støtteordninger. Og her ud over er markeringerne for Danmark næppe helt rigtige (for eksempel med hensyn til nationalisering og statsdeltagelse). Et afsluttende eksempel på vanskeligheden ved sådanne internationale opstillinger findes pp. 66 ff, hvor landenes økonomisk-politiske rådgivende organer er sammenstillet. Det hedder herom: »Among the most important (af rådgivende organer) rate the usually tripartite panels which as 'Economics and Social Council' ... play an important role in France ... Denmark and Luxemburg in the planning and decision making process at the economic level as a whole«. Hvem skulle nu have troet det?!

Niels Chr. Sidenius

Alfred Hirschman: *Shifting Involvements. Private Interest and public Action*. Oxford: Martin Robertson, 1982, 138 s., 15 £.

»Shifting Involvements« fremtræder som et i dette ords bedste forstand klassisk akademisk arbejde. Om end betegnelsen kan virke krukke, forekommer det rammende at karakterisere bogen som en diskurs, hvis fremstilling har karakter af en punkt for punkt fremadskridende og til stadighed logisk sammenhængende argumentation. Fremstillingens kvalitet underbygges af omfattende og såvel emne- som genremæssigt vidtspændende litteraturstudier. Denne belæsthed tillader forfatteren tvangfrit at bevæge sig fra gamle politiske tænkere som Machiavelli, Rousseau og John Stuart Mills over Goethe, Pascal og Shaw til den moderne mikroøkonomis mindre navnkundige teoretikere. Resultatet er en usædvanlig læseværdig bog af en art og kvalitet, hvoraf der kun produceres få inden for politologien. Både i sin generelle argumentation og i sine detaljer formår bogen konstant at provokere læseren til at tænke med og efter.

Hirschmans overordnede problemstilling er spørgsmålet om, hvad der betinger skift i folks engagement mellem på den ene side privat forbrug og andre aktiviteter som hører privatlivet til, og på den anden side politisk og anden offentlig virksomhed. Hirschmans hypotese er, at disse skift har karakter af en cyklisk bevægelse, hvor udviklingen på et givet tidspunkt forklares af de erfaringer, som borgerne har gjort i den forudgående periode. Selv om Hirschman ikke vil frakende udefra kommende forhold, som krige og krisers indflydelse på denne udvikling, er det hans antagelse, at disse cykliske bevægelser i betydeligt omfang kan betragtes som endogent bestemte i den oven for nævnte forstand. Ligesom økonomernes cykelteorier bygger han på en forudsætning om, at en igangværende opgangskonjunktur i betydelig udstrækning kan forklares ved den umiddelbart forudgående nedgangskonjunktur.

Interessen samler sig således ikke så meget om de faktorer i udviklingen, som trækker folk i retning af ændrede præferencer som om de faktorer, der skubber

bygning. Her fremgår det ikke umiddelbart, om tabellen både dækker selektiv støtte og skibsværfternes muligheder for at anvende mere generelle støtteordninger. Og her ud over er markeringerne for Danmark næppe helt rigtige (for eksempel med hensyn til nationalisering og statsdeltagelse). Et afsluttende eksempel på vanskeligheden ved sådanne internationale opstillinger findes pp. 66 ff, hvor landenes økonomisk-politiske rådgivende organer er sammenstillet. Det hedder herom: »Among the most important (af rådgivende organer) rate the usually tripartite panels which as 'Economics and Social Council' ... play an important role in France ... Denmark and Luxemburg in the planning and decision making process at the economic level as a whole«. Hvem skulle nu have troet det?!

Niels Chr. Sidenius

Alfred Hirschman: *Shifting Involvements. Private Interest and public Action*. Oxford: Martin Robertson, 1982, 138 s., 15 £.

»Shifting Involvements« fremtræder som et i dette ords bedste forstand klassisk akademisk arbejde. Om end betegnelsen kan virke krukke, forekommer det rammende at karakterisere bogen som en diskurs, hvis fremstilling har karakter af en punkt for punkt fremadskridende og til stadighed logisk sammenhængende argumentation. Fremstillingens kvalitet underbygges af omfattende og såvel emne- som genremæssigt vidtspændende litteraturstudier. Denne belæsthed tillader forfatteren tvangfrit at bevæge sig fra gamle politiske tænkere som Machiavelli, Rousseau og John Stuart Mills over Goethe, Pascal og Shaw til den moderne mikroøkonomis mindre navnkundige teoretikere. Resultatet er en usædvanlig læseværdig bog af en art og kvalitet, hvoraf der kun produceres få inden for politologien. Både i sin generelle argumentation og i sine detaljer formår bogen konstant at provokere læseren til at tænke med og efter.

Hirschmans overordnede problemstilling er spørgsmålet om, hvad der betinger skift i folks engagement mellem på den ene side privat forbrug og andre aktiviteter som hører privatlivet til, og på den anden side politisk og anden offentlig virksomhed. Hirschmans hypotese er, at disse skift har karakter af en cyklisk bevægelse, hvor udviklingen på et givet tidspunkt forklares af de erfaringer, som borgerne har gjort i den forudgående periode. Selv om Hirschman ikke vil frakende udefra kommende forhold, som krige og krisers indflydelse på denne udvikling, er det hans antagelse, at disse cykliske bevægelser i betydeligt omfang kan betragtes som endogent bestemte i den oven for nævnte forstand. Ligesom økonomernes cykelteorier bygger han på en forudsætning om, at en igangværende opgangskonjunktur i betydelig udstrækning kan forklares ved den umiddelbart forudgående nedgangskonjunktur.

Interessen samler sig således ikke så meget om de faktorer i udviklingen, som trækker folk i retning af ændrede præferencer som om de faktorer, der skubber

folk i retning af ændrede præferencer. De centrale begreber i Hirschmans analyse af disse skub i nye retninger er skuffelse og utilfredshed. Ganske vist iværksættes forbrugsaktiviteter som anskaffelsen af en opvaskemaskine, fordi den forventes at give forbrugeren en følelse af tilfredshed, som ellers ikke ville blive opnået. Det samme gælder om borgernes forskellige former for politisk deltagelse. Men den samme adfærd avler samtidig skuffelse og mangel på tilfredsstillelse af forhåndsforventningerne. Disse skuffelser vil have varierende styrke, men de vil fremkomme som konsekvens af eller reaktion på den umiddelbart forudgående adfærd, med mindre det forudsættes, at forbrugerne eller borgerne løbende eliminerer ethvert tilløb til skuffelse over resultaterne af deres handlinger ved at justere deres forventninger i nedadgående retning.

Inden for rammerne af disse generelle antagelser er det Hirschmans problem at forklare, hvad det er for skuffelser, som siden slutningen af 1960'erne har fået folk til at svinge fra en forbrugsorienteret adfærd over imod en adfærd, hvor deltagelsen i det offentlige liv tillægges større og større betydning. For at forklare dette låner Hirschman hos økonomen Tibor Scitowsky sondringen mellem pleasure og komfort. Pleasure er betegnelsen for de positive erfaringer, som forbrugeren gør, når han bevæger sig fra en tilstand af ubehag (discomfort) til en tilstand af behag eller bekvemmelighed (comfort). Comfort er med andre ord et statisk begreb, for at opnå en fornemmelse af pleasure må forbrugeren, i det mindste midlertidigt, befinde sig i en tilstand af discomfort.

Forskellige typer af forbrugsgoder skaber i forskellig grad pleasure. Hirschman sonderer mellem ikke-varige goder, varige goder og serviceydelser. De sande ikke-varige goder som f.eks. mad er i særdeleshed i stand til at give forbrugeren pleasure. Det skyldes, at »foodstuffs disappear precisely in the process of conveying energy to the body, and their disappearance is essential to the pleasure felt in the act of consumption« (p. 29). Herved adskiller de sig fra varige forbrugsgoder som f.eks. moderne husholdningsmaskiner, som forbrugeren, når de engang er anskaffet, er tilbøjelig til at betragte som givne, og som derfor i højere grad bidrager til fornemmelsen af komfort end til en fornemmelse af pleasure. Anskaffelsen af varige forbrugsgoder bærer derfor kimen til skuffelse i sig selv. Det samme gælder i endnu højere grad for serviceydelser. Hvad enten der er tale om private eller offentlige serviceydelser, og hvad enten de leveres til forbrugeren som gratisydelser eller ej, argumenterer Hirschman for, at denne form for forbrug i særlig grad bereder forbrugerne skuffelser.

At private og i særlig grad offentlige serviceydelser skulle berede forbrugerne skuffelser begrundes for det første med, at forbrugerne har svært ved at forstå »that educators, physicians, and psychiatrists are entitled to large payments (in charges or via taxes) in exchange for services whose efficacy can be so off the mark« (p. 40). For det andet gør Hirschman gældende, at serviceydelser ofte udbydes til forbrugerne længe før man er i besiddelse af sikker viden om disse serviceydelsers evne til at tilfredsstille forbrugernes behov på området. Hans eksempler er udbuddet af daginstitutionspladser og af psykoterapeutisk behandling.

Disse skuffelser i det daglige forbrug fører ikke i sig selv til en reorientering af borgernes præferencer i retning af øget politisk deltagelse. For at forklare en

bevægelse i denne retning introducerer Hirschman en sondring mellem forbrugernes »first-order desires«, som defineres som de præferencer, som kan aflæses af forbrugernes løbende forbrugeradfærd, og deres »second-order desires«, der defineres som »desires about desires«, det vil sige de bagvedliggende præferencer, som bestemmer, hvordan forbrugerne løbende indretter deres forbrug (p. 68-70). Ved hjælp af disse begreber diskuteres derpå den proces, hvorigennem præferenceskift finder sted. Hirschman sonder mellem to faser, hvor der i den første fase dannes en præference for omlægning af forbruget såvel som en »second-order desire« for at foretrække denne præference frem for den præference, som har ligget bag ved det hidtidige forbrug. I den anden fase indledes »the battle actually to impose the metapreference, a battle with oneself that is marked by all kinds of feints, ruses, and strategic devices« (p. 71).

Hirschman er nu nået så langt i sin argumentation, at han skal forklare, hvorfor skuffelser, som knytter sig til det private forbrug af offentligt eller privat producerede goder, får store dele af en befolkning til at indlede præferenceskift, som i sidste ende får dem til at se politisk deltagelse som alternativ til privat forbrug. Her støder han imidlertid på det problem, at en række teoretikere, især teoretikere hvis baggrund er den økonomiske videnskab, vil afvise et sådant skift fordi det ville indebære, at individiet optræder økonomisk irrationelt. Hverken valgdeltagelse eller medlemskab af faglige organisationer er således i sig selv rationelle, har Mancur Olson gjort gældende, fordi det enkelte individ sagtens kan opnå del i godet som »free rider«. For at hverve medlemmer er organisationerne derfor nødt til at udbyde andre former for service, hvor de leverede ydelser ikke har karakter af kollektive goder.

Så vidt Mancur Olson, hvis analyse Hirschman ser som et eksempel på, hvordan »as a result of a long process of refinement, economic analysis has moved so far away from common sense that to reestablish contact between economics and common sense while still using the concepts of economics is sometimes no simple matter« (pp. 80-81). Hirschman hævder nemlig, at Olsons analyse er ahistorisk. Den ser den øjeblikkelige adfærd som uafhængig af de erfaringer, som det enkelte individ har gjort i perioden op til det tidspunkt, hvor individet vælger en anden adfærd. Analysen ser væk fra det, Hirschman kalder »rebound«-effekten, hvor øjeblikkets valg af adfærd skal tolkes i lyset af de skuffelser, som individet er løbet ind i under sin hidtidige adfærd.

Det er en del af forklaringen på, at »free rider«-problemet ikke opleves som en hindring for politisk deltagelse. Men en anden forklaring er, at deltagelse af borgerne betragtes som et gode i sig selv, og dermed som et alternativ til fortsat udvidelse af det private forbrug. Borgerne beslutter ikke bare at være politisk aktive, fordi en rationel individuel kalkule har overbevist dem om, at de kan forøge deres velfærd gennem politisk engagement. De gør det, fordi politisk deltagelse af enhver art betragtes som en kilde til tilfredsstillelse i sig selv: »For what I am saying is that, some stage in our cycle, the benefit of collective action for an individual is not the difference between the hoped-for result and the effort furnished by him or her, but the sum of these two magnitudes!« (p. 86).

Da udviklingen har en cyklisk karakter, stopper processen ikke her. Deltagelsen i det offentlige liv bereder borgerne nye skuffelser, som ingen havde forudset i

den fase, hvor præferenceforskydningen finder sted. Som i privatforbruget vil erfaringerne ikke stå mål med forventningerne. Der er således en iboende asymmetri mellem præferencerne for privatforbrug og præferencerne for offentlige sysler. Den skuffede forbruger kan til enhver tid forsøge at skifte over til andre former for privatforbrug. Deltagelsen i det offentlige liv sker derimod på bekostning af tid, som kunne være anvendt til private gøremål. Tidsfaktoren er derfor kritisk for de borgere, som vælger at deltage mere aktivt i det offentlige liv. De fleste af dem vil opleve, at politiske aktiviteter tager langt mere tid end de, berusede som de er af forventningens glæde, havde påregnet. Dertil kommer, at de positive erfaringer, som den aktive borger havde sat næsen op efter, ikke altid viser sig at have den forventede kvalitet. Hvis man vil undgå at få beskidte hænder, må man således ofte holde sig på afstand af det, der ofte betegnes som de politiske spil. Men hvad har man så i sin renfærdighed ud af en udvidet politisk deltagelse?

Grunden er således lagt for en ny privatiseringsbølge, hvor de politisk aktive begynder at interessere sig for, hvorledes de som forbrugere kan få mest muligt ud af deres situation. Fristelsen til at tage mod bestikkelse stiger, siger Hirschman. Det kunne tilføjes, at andre muligheder, som jagten på frynsegoder, ben eller introduktionen af slack i de organisationer, hvor de tidligere entusiastisk aktive har engageret sig, kunne være andre og måske mere nærliggende muligheder. Tilsvarende vil disse aktive borgere i stigende grad få øjnene op for de fordele, der kan være forbundet med en free rider-adfærd. Til sidst sker der måske et nyt grundlæggende præferenceskift, som får borgerne til påny at slå sig løs i rollen som forbrugere: »The only trouble is that our enthusiastic privatized citizen is now going to meet with the various disappointments which have been set out in the first sections of this essay« (p. 130), konkluderer Hirschman, da han slutter cirklen.

Jørgen Grønnegård Christensen

Gordon W. Prange. *At Dawn We Slept. The Untold Story of Pearl Harbor*. London: Michael Joseph, 1982, 873 s., 193,00 kr.

Da japanske hangarskibsfly ved solopgang den 7. december 1941 angreb den amerikanske stillehavsflådes leje, ændredes vilkårene for amerikansk politik på såvel kort som længere sigt. Det overraskende angreb fjernede med et slag den amerikanske offentligheds tøvende holdning til krigsdeltagelse. Herudover medførte skammen over at være blevet taget på sengen, at et par generationer af amerikanere blev beslutsomme tilhængere af et højt forsvarsberedskab i fredstid - et brud på anglo-saksisk sædvane. Begivenhederne i Korea fem år efter fredsslutningen modvirkede enhver tilbøjelighed til tilbagefald.

Ydmygelsen ledte umiddelbart til en jagt på syndebukke, først i en række